ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Реформа державного управління у сфері охорони довкілля

Презентація підготовлена експертами ЕПЛ на основі проведених аналітичних досліджень

2018

За даними ВООЗ, факторами, що впливають на здоров’я людини є:

- **забруднення повітря, води, ґрунтів;**
- **шум;**
- **сільськогосподарські методи, схеми зрошування;**
- **антропогенні зміна клімату і зміна екосистем.**

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

З метою охорони довкілля та захисту екологічних прав, життя і здоров’я людини, в Україні прийнято широкий спектр правових норм та покладено повноваження на органи різних гілок влади.

Але в якому стані довкілля?

Атмосферне повітря

- **Дані ВООЗ, 2016 рік:**

- Україна посідає 4 місце в Європі за кількістю смертей на 100 тис. осіб (137 смертей) внаслідок забруднення повітря. Для порівняння у сусідніх Польщі та Словаччині цей показник становить відповідно 76 і 59 випадків, а у Австрії – лише 39 на 100 тис. смертей.

- **Дослідження, проведене вченими Сумського університету:**

забруднення повітря збільшує кількість захворювань населення та відповідає в середньому за:

- **3,6% усіх випадків смертності** в Україні;
- 10,3% усіх випадків серцево-судинної захворюваності, 11% випадків захворюваності на органи травлення, 16% випадків респіраторних захворювань;
- 30% та 10,5% випадків раку легенів у чоловіків та раку легенів у жінок відповідно.

European Air Quality Index

У більшості країн Європи доступні онлайн дані про стан повітря, які оновлюються кожні 6 годин. Водночас в Україні така інформація практично відсутня.

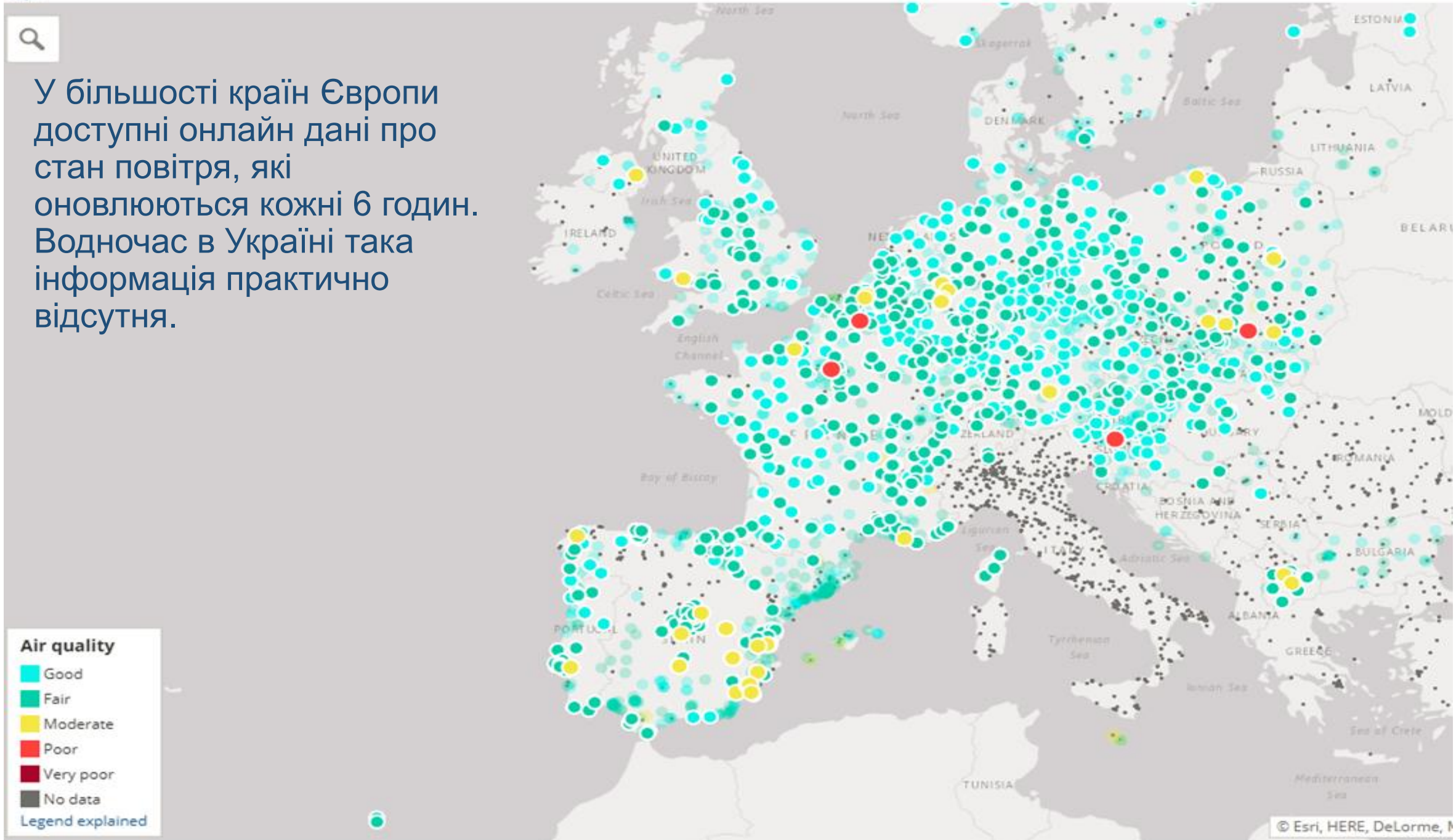

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Водні ресурси

- 842 000 людей помирають щороку від діареї внаслідок споживання небезпечної питної води, антисанітарії та неналежної гігієни рук . У Європейському регіоні з цих причин щодня помирають 14 осіб .
- У середньому **одна четверта усіх зразків питної води, взятих із систем водопостачання та приватних свердловин в Україні станом на 2015 рік, не відповідають стандартам якості** Європейського Союзу.
- До прикладу, **з 80 водних об’єктів Львова, які обстежили** на предмет перевищення гранично-допустимих концентрацій забруднюючих речовин улітку 2017 року, **усі водойми виявилися забрудненими.**

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Ґрунти

- У 2017 році забруднення ґрунтів і води стало причиною захворювань більше 6 млн. та смерті до 1,8 млн. чоловік у світі.
- Ґрунти в Україні забруднені важкими металами, які потрапляють в організм людини через продукти харчування та водні ресурси. Вони викликають пошкодження центральної та нервової системи, печінки, серця, нирок, впливають на розвиток мозку, що призводить до зниження IQ, на координацію, зір та відчуття дотику.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Чому діюча системи органів влади у сфері охорони довкілля не працює на довкілля?

Для того, щоб зрозуміти, чому система охорони довкілля не працює на його реальну охорону та збереження, необхідно встановити як ця система формувалася, що на неї вплинуло, та який її статус-кво.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Етап 1. Радянська концепція охорони довкілля: безмежні багатства, невідомий вплив на екосистеми та людей

- Україна успадкувала радянську модель охорони довкілля за якої:

- довкілля розглядалось не як суспільне благо, а як власність держави. Цим був зумовлений суворий державний екологічний контроль, який базувався на споживацькому принципі, та був направлений на покарання;
- довкілля охороняли не тому, що негативний вплив на нього позначається на житті і здоров'ї людей, а тому, що воно було джерелом отримання природних ресурсів для розвитку країни та планової економіки;
- видобуток та використання природних ресурсів відбувався без врахування впливу такої діяльності на зміну екосистем;
- населення не володіло інформацією про стан довкілля, про рівень його забруднення та про обсяги природних ресурсів.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Етап 2. Контроль за довкіллям в незалежній Україні: покарання є, попередження порушення та моніторинг відсутні

Недоліки:

- екологічний контроль продовжував діяти на виявлення порушення та покарання винних осіб, а не на попередження заподіяння довкіллю шкоди;
- моніторинг практично не здійснювався , відтак населення не володіло інформацією про стан навколишнього середовища;
- зустрічалися корупційні випадки, відсутність професійних кадрів та низьке матеріально-технічне забезпечення;

Переваги:

- **інспектори** природоохоронного контролю мали **право виїжджати** на місце порушення або певної події **одразу ж** як тільки їм ставало про них відомо;
- планові заходи контролю **здійснювалися без попередження** підприємств;
- за дотримання природоохоронного законодавства усіма фізичними та юридичними особами, у тому числі державними органами, які здійснювали контроль у сфері охорони довкілля, здійснювала **нагляд** прокуратура.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Етап 3. Реформа контролю для недієвості, 2004 – 2014 роки

- 2004-2005 роки:

- з приходом нового особового інспекторського складу, у тому числі на рівні керівників, почастішали факти корупції та залякування підприємств з метою отримання неправомірної вигоди;

- 2007 - 2012 роки:

- внесено системні зміни у порядок здійснення контролю – введення необхідності отримання попередньої згоди на проведення перевірки, попередження підприємств про планову перевірку;

- 2012 рік:

- скасували відділи екологічного контролю у районах , а функцію контролю почали ототожнювати із функцією нагляду;

- 2014 рік:

- функція загального нагляду прокуратури, яка, в тому числі, здійснювалася за екологічним контролем та дотриманням природоохоронних норм, була скасована.

- ***Наслідки:*** до змін 2004-2014 років контроль був недосконалим, діяв на покарання та залякування. Впроваджені зміни закріпили радянську філософію контролю та ще більше погіршили його якість. Контроль став неоперативним, зросли корупційні ризики та безкарність, що ще більше спотворило мету здійснення екологічного контролю та підірвало довіру до його якості та необхідності.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Етап 4. Непослідовність політики уряду, 2014-2018 роки

- У серпні 2014 року введено мораторій на планові перевірки суб’єктів господарювання та особливу процедуру здійснення позапланового – контроль став ще більш неоперативним, зросли випадки латентних екологічних правопорушень та безкарності за виявлені порушення.
- У кінці 2016 року Мінприроди представило Концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері ОНПС (далі – Концепція), яка була погоджена урядом. Концепція передбачає створення нового органу природоохоронного контролю на заміну ДЕІ України та введення функції моніторингу.
- Паралельно із погодженням створення нового органу екологічного контролю, КМУ та Мінприроди приймали нові положення про ДЕІ України. Під сумнівом залишається, чи доцільно приймати нові положення про діяльність органу, який, згідно затвердженої Концепції, має бути ліквідовано. Такі дії є взаємовиключними та суперечливими.
- Після прийняття Концепції, уряд також затвердив Стратегію, яка передбачає загальні положення реформи контролю в Україні. Дана Стратегія мала б передувати Концепції як основа для її побудови, а не навпаки.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Етап 4. Непослідовність політики уряду, 2014-2018 роки

З початку 2018 року уряд та Мінприроди почали приймати рішення на виконання Концепції, зокрема – скасували 12 територіальних органів ДЕІ України. Водночас, сама Концепція передбачає категорично інші заходи, зокрема:

1. ДЕІ України повинна була бути скасованою, натомість неї мали б створити Державну природоохоронну службу з новою структурою територіальних органів. Що робить уряд:

- створює нові територіальні органи замість створення нового органу.

2. Нові територіальні органи мали б бути у складі нового природоохоронного органу. Що робить уряд:

- створює їх у складі ДЕІ України.

3. Територіальні органи природоохоронного контролю повинні бути створені на рівні регіонів та областей. Що робить уряд:

- скасовує частину обласних територіальних органів і створює натомість лише міжрегіональні.

4. Реформа контролю передбачає зміну порядку його здійснення. Що робить уряд:

- змінює систему органів, але не порядок здійснення контролю.

Непослідовність політики уряду

Дата	Суб'єкт	Дії	Суть дій
Серпень 2014 року	ВРУ	Рішення	Введення мораторію на перевірки
13 жовтня 2016 року	Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак	Представив проект Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – Концепція)	Мета Концепції – створення Державної природоохоронної служби, запровадження моніторингу, усунення дублювання функцій екологічного контролю, попередження забруднення довкілля.
Березень 2017 року	Кабінет Міністрів України (КМУ)	Проект Концепції перебував на стадії погодження з профільними міністерствами	КМУ та міністерства погоджували проект Концепції
19 квітня 2017 року	КМУ	Рішення	Затвердження нового Положення про Державну екологічну інспекцію України.
31 травня 2017 року	КМУ	Рішення	Затвердження Концепції, яка передбачає скасування ДЕІ України та її територіальних органів.
Серпень 2017 року	Мінприроди України	Рішення	Затвердження положення про територіальні органи ДЕІ України.
18 грудня 2017 року	КМУ	затвердив Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю).	Мета Стратегії - перегляду контрольних функцій держави з метою їх оптимізації та відповідного скорочення кількості органів державного нагляду (контролю) і чисельності їх працівників.
21 лютого 2018 року	КМУ	Рішення	Скасування 12 обласних підрозділів ДЕІ України та створення на заміну 5 міжрегіональних.

Зміни формальні – система стара. Яка ціна недієвості системи охорони довкілля?

Економічна оцінка суспільної **вартості передчасних смертей від** хвороб, спричинених **забрудненням повітря в Україні**, становить **94 201 млн дол.** (за даними 2010 р.), тобто **більше 4 частини ВВП України.**

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Якими повинні бути зміни?

- **Критичні зміни контролю:**
- зміна мети здійснення екологічного контролю;
- реформа системи моніторингу за станом довкілля;
- зміна порядку здійснення екологічного контролю;
- створення незалежного органу екологічного контролю.

- **Критичні зміни системи:**
- розмежування контролю та нагляду, створення незалежного наглядового органу;
- підвищення екологічної свідомості;
- реформа екологічної відповідальності;
- зміна системи розпорядження коштами, отриманими за рахунок використання природних ресурсів, здійснених впливів на довкілля.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни контролю: зміна **мети** здійснення екологічного **контролю**

- Екологічний контроль повинен здійснюватися не лише з метою виявлення та фіксації порушення, але, в першу чергу, з метою **попередження заподіяння довкіллю шкоди**. *Як цього досягнути?*

- *Зміна порядку здійснення екологічного контролю;*
- *реформа моніторингу та здійснення контролю на основі його даних;*
- *забезпечення невідворотності відповідальності та співмірності міри покарання вчиненому порушенню;*
- *запровадження процедур ОВД, СЕО, інструментів зеленої економіки.*

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни контролю: реформа системи **моніторингу** за станом довкілля

- ***Хто здійснює державний моніторинг**:* орган екологічного контролю (ґрунти, атмосферного повітря, водні ресурси), та ті органи, які здійснюють його на сьогодні.
- ***Як отримати дані моніторингу:*** показники стаціонарних лабораторій, які діятимуть при обласних підрозділах органу екоконтролю, спостережних постів, онлайн – датчиків, моніторингових точок. Усі дані моніторингу будуть вноситись у відкриту базу даних моніторингу органами моніторингу. Дані онлайн-датчиків будуть вноситися автоматично.
- ***Забезпечення вірогідності даних:*** Національне агенство з акредитації України повинне здійснювати вибіркові інтеркалібраційні вимірювання.

- Розміщення онлайн-датчиків, визначення точок моніторингу повинні відбуватися з урахуванням розміщення джерела забруднення. Моніторинг повинен здійснюватися за різними показниками в залежності від того, де саме та яка саме відбирається проба.

Критичні зміни контролю:
реформа системи **моніторингу** за станом довкілля

- **Моніторинг в Україні повинен складатися з двох паралельних процесів:**

1. Відбір та аналіз показників державними лабораторними центрами та іншими державними суб’єктами моніторингу з їхнім автоматичним відображенням у відкритій державній базі моніторингу, розміщеної на відповідному онлайн-ресурсі.

2. Внесення показників забруднення забруднювачами (подача декларацій) у відкриту державну базу даних моніторингу.

- **Частота відбору\подачі даних:**

- *з боку держави:* онлайн-датчики – щоденно, моніторингові точки – не рідше 1 разу в місяць;
- *з боку підприємств:* на початку введення змін – щоквартально, в подальшому – щомісяця; онлайн-датчики на окремих підприємствах – щодня (наприклад, на спалювальних установках тощо).

- За не внесення\невчасне внесення даних – відповідальність.

Етапи моніторингу та використання його даних

Моніторинг

Фіксація показників державними лабораторіями	Фіксація та подача показників підприємствами

Моніторинг

Внесення показників у відкриту базу даних моніторингу

Заходи, на основі даних моніторингу

Співставлення даних, вжиття позапланових заходів контролю у разі виявлення відповідних перевищень	Планування політики та відповідних рішень на державному та локальному рівнях, у тому числі звітування про виконання міжнародних зобов'язань	Вихідні дані для досліджень, процедур (експертизи, СЕО, ОВД тощо)

На основі даних моніторингу:

- розраховуються місячні, квартальні показники, які зіставлятимуться з інформацією, поданою підприємствами;
- у разі виявлення розбіжностей або перевищень – проведення перевірки, взяття повторних проб, вжиття заходів контролю;
- використання отриманих даних для перевірки дотримання обсягу викидів, скидів, дозволів, сплати екологічних податків тощо;
- використання даних моніторингу як вихідних даних для планування політики, бюджету, та проведення досліджень, аналізу динаміки змін тощо.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни контролю: **створення нового органу екологічного контролю**

- ***Хто здійснює:***

- новий незалежний орган екологічного контролю (ОЕК), який підпорядковується КМУ (у системі ЦОВВ діє на рівні з Мінприроди).

- ***Система органу:***

- центральний орган, територіальні органи на рівні областей. На рівні районів, міст, сіл, селищ – інспектори при ОМС, які вважаються працівниками обласних ОЕК.

- ***Структура органу:***

- при обласних ОЕК діятимуть лабораторії для здійснення моніторингу.

КМУ

ОРГАН ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ↔ **МІНПРИРОДИ УКРАЇНИ**

на одному рівні у системі ЦОВВ

Мета діяльності:
попередження шкоди, яка може бути заподіяна довкіллю

Нова функція:
моніторинг

Територіальні органи:

- обласні; при обласних ОЕК діють лабораторні центри моніторингу
- Інспектори ОЕК при ОМС (у районних, сільських, селищних, міських радах, включаючи ОТГ)

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни контролю:
створення нового органу екологічного контролю

- ***Як забезпечити незалежність ОЕК:***

- здійснення заходів контролю без погодження з будь-якими ОДВ;
- здійснення заходів контролю за власною ініціативою на основі даних моніторингу.

- ***Перевірка якості та законності роботи ОЕК:***

- за рахунок роботи наглядового органу;
- в частині якості проведення моніторингу – окрім нагляду, за рахунок інтеркалібраційних вимірювань.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни контролю: зміна **порядку здійснення** екологічного **контролю**

- **Створення нового ОЕК без зміни порядку здійснення контролю – це косметичні зміни.** Зміни порядку контролю повинні передувати створенню ОЕК або відбуватися одночасно із його створенням.
- *Яким повинен бути порядок здійснення контролю?*

- заходи контролю повинні здійснюватися без будь-яких погоджень із вищестоящими органами та без попереднього повідомлення особи, яку мають перевіряти;
- заходи контролю повинні застосовуватися як до фізичних, так і до юридичних осіб, а не лише до суб’єктів господарювання;
- заходи контролю повинні здійснюватися стосовно діяльності, яка має негативний сплив на довкілля, а також за фактом заподіяння довкіллю шкоди чи вчинення порушення, а не за суб’єктом господарювання;
- підставою для проведення заходів контролю повинні бути звернення як фізичних, так і юридичних осіб;

Критичні зміни контролю: зміна **порядку здійснення** екологічного **контролю**

- *Яким повинен бути порядок здійснення контролю?*

- ОЕК повинен бути наділеним правом негайно вжити заходи контролю у випадку виявлення певного порушення (вжиття заходів контролю за власною ініціативою);
- заходи контролю повинні здійснюватися на основі даних моніторингу або за зверненням про необхідність вжиття заходів контролю ;
- за умисні недопуск чи перешкоджання у здійсненні заходів контролю повинна бути підвищена міра відповідальності;
- необхідно усунути дублювання контролюючих функцій між різними органами контролю;
- необхідно наділити ОЕК правом призупинення діяльності порушника\забруднювача;
- уніфіковані акти перевірок повинні бути скасовані, оскільки вони не дозволяють зафіксувати шкоду, заподіяну довкіллю, відобразити усі обставини, встановлені під час перевірки. Замість уніфікованих актів повинна бути затверджена така форма акту, яка дозволить максимально відобразити усі виявлені дані та факти про вплив на довкілля у ході відповідної перевірки у описовому вигляді.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни контролю: зміна **порядку здійснення** екологічного **контролю**

- *Окрім нового порядку здійснення контролю, необхідно затвердити інструкцію, яка:*

- регулює порядок проведення перевірки таким чином, щоб інспектори проводили її повно та добросовісно і фіксували та перевіряли усі дані, які мають значення для встановлення реального впливу на довкілля тої чи іншої діяльності тощо;
- повинна містити критерії, норми тощо, на які необхідно звернути увагу у ході тої чи іншої перевірки та інформацію про які необхідно відображати у акті. До прикладу, інспектори повинні перевіряти не просто наявність дозволу чи очисних споруд, а чи реально відбувається очищення викидів та скидів та мінімізується негативний вплив на довкілля, та відображати ці дані у акті перевірки.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Як бути з перевірками?

- **скасування мораторію**;
- **позапланові заходи** контролю повинні відбуватися **на основі даних моніторингу**, на підставі звернень не тільки фізичних, але і юридичних осіб;
- **у подальшому**, коли систему моніторингу буде повноцінно впроваджено, а дослідження відбуватимуться за максимально можливою кількістю показників та з максимально коротким проміжком часу, **планові заходи контролю повинні бути скасованими (за винятком перевірок діяльності, яка має високий ступінь ризику).** У ОЕК не буде потреби виїжджати на планову перевірку, оскільки всі дані про вплив на довкілля будуть відкриті для нього. Це, в свою чергу, розвантажить ОЕК, а також бізнес від надмірної кількості заходів контролю.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни системи: ***нагляд***

- Нагляд – зовнішній перегляд\перевірка того, яким чином та чи у відповідності із законом органи влади здійснювали\здійснюють свої повноваження .
- Нагляд стосується здійснення управлінських функцій ОДВ та ОМС у всіх сферах життя. Саме тому ця зміна повинна запроваджуватися комплексно на державному рівні, а не лише у сфері охорони довкілля.
- **Мета нагляду** – виявити та усунути недоліки у роботі ОДВ, ОМС, забезпечити ефективність та якість діяльності органів влади, попередити корупційні ризики.
- **Нагляд та контроль – різні функції**, які не можуть бути зосереджені в одному органі. Нагляд здійснюється за контролем.
- Нагляд повинен здійснювати незалежний орган, який діятиме на центральному, обласному, районному рівнях.

Критичні зміни системи:
екологічна свідомість

43% населення визнали, що спалюють суху рослинність, опале листя та побутове сміття біля свого будинку (на городі чи на дачі).

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни системи: екологічна свідомість

Для підвищення екологічної свідомості необхідно:

- розробити та прийняти національну стратегію розвитку екологічної свідомості населення;
- започаткувати наскрізну екологічну просвіту для працівників та держслужбовців усіх гілок влади всіх рівнів;
- розробити та впровадити освітні програми про охорону довкілля на рівні дошкільної освіти, середніх шкіл, вищих навчальних закладів;
- залучати ЗМІ, НУО до екопросвіти.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Критичні зміни системи: екологічна відповідальність

- Екологічна відповідальність повинна бути невідворотною, адекватною заподіяному порушенню. Для цього, необхідно:

- розширити перелік протиправних діянь: ряд порушень природоохоронного законодавства на сьогодні не охоплюється адміністративною чи кримінальною відповідальністю;
- підвищити міру відповідальність за екологічні правопорушення таким чином, щоб міра покарання стала адекватною та співмірною вчиненому порушенню;
- ввести адміністративну відповідальність та заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб за екологічні правопорушення та злочини: на сьогодні суб'єктами відповідальності у сфері охорони довкілля є посадові особи, однак самі підприємства не зазнають достатнього впливу, аналогічно не відчувають цього впливу бенефіціари, власники акцій тощо. Через це протиправна поведінка юридичних осіб не змінюється;
- вдосконалити механізм обрахунку шкоди, який на сьогодні є застарілим і не відображає реальних вартісних показників, необхідних на відновлення постраждалих елементів довкілля;
- впровадити механізм направлення коштів, стягнутих із порушників в якості штрафів та відшкодувань, на реальне відновлення довкілля, що постраждало в наслідок порушення.

НОВА МОДЕЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

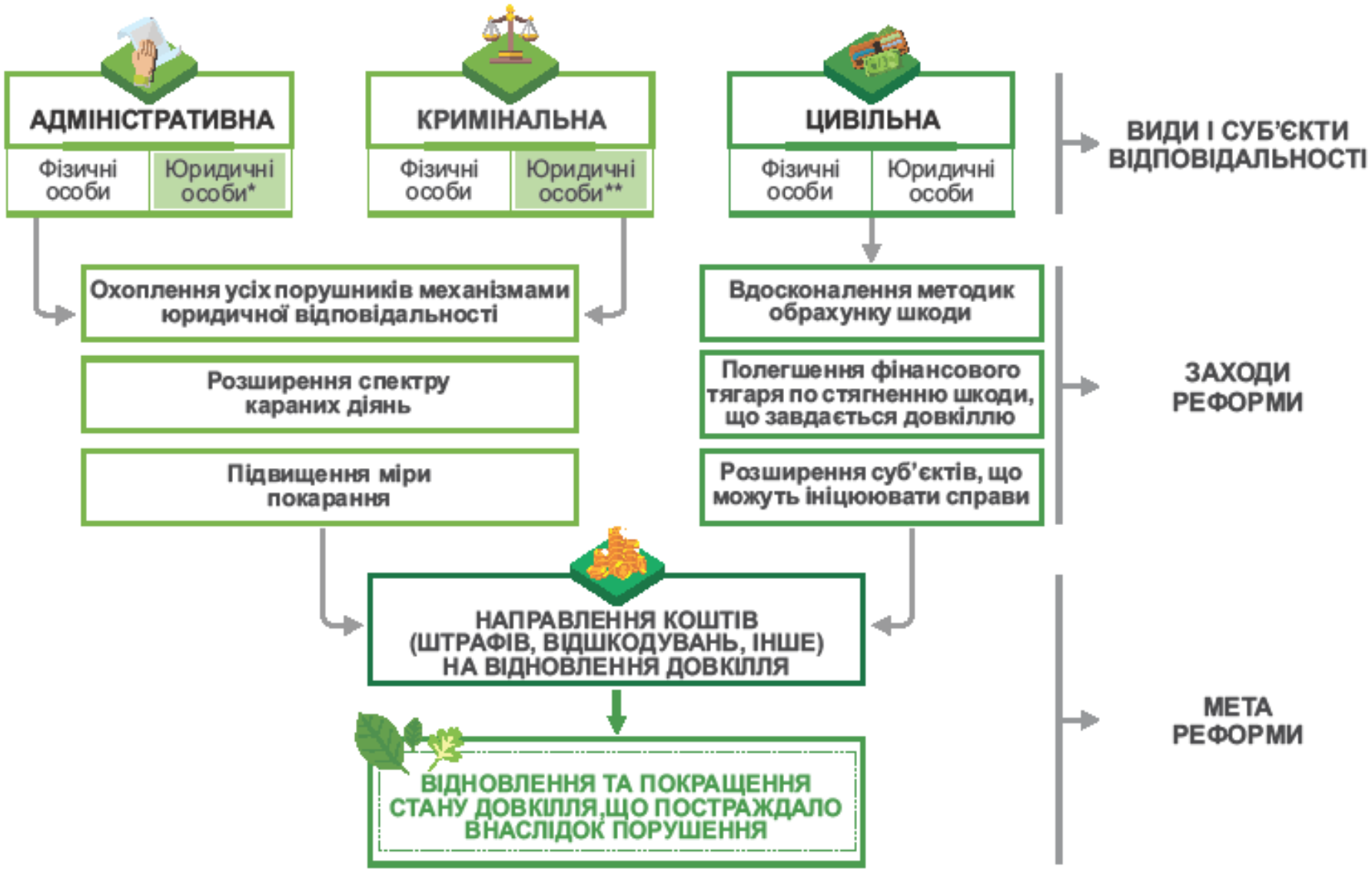

* Розширення адміністративної відповідальності у сфері охорони довкілля на юридичних осіб є одним із основних заходів реформи.
**Заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб щодо злочинів проти довкілля.

Критичні зміни системи: ***використання коштів***

Усі кошти, отримані за рахунок сплати екологічних податків, рентної плати, за рахунок стягнення штрафів **за екологічні правопорушення та за відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю** –

направляти **виключно на реальне відновлення довкілля** та на природоохоронні заходи.

Потенційні джерела фінансування впровадження змін:

- доходи бюджету, отримані за рахунок здійснених впливів на довкілля, фонди охорони навколишнього природного середовища;

- залучення грантів та міжнародної фінансової допомоги.

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

ЕПЛ

Верховенство права для захисту довкілля

Детальніше про аналіз горизонтальних та секторальних проблем у сфері охорони довкілля та способи їхнього вирішення:

http://epl.org.ua/ekoanalityka/

“Якщо ви дійсно вважаєте, що довкілля є менш важливим, ніж економіка, то спробуйте порахувати свої гроші, затамувавши подих”

Гай МакФерсон

ЕПЛ
а/с 316, м. Львів, 79000
office@epl.org.ua
epl.org.ua